

Анотація

Статтю присвячено маловивченому питанню сакральної сутності об'ємно-просторової форми та конструкції японської пагоди. Доведено відмінність структури японської пагоди від китайських зразків, та констатовано, що японська пагода поєднує в собі буддійські будівельні традиції з ідеєю стовпа – «небесних сходів» для божества, характерних для японського синто, а також для багатьох інших прадавніх релігій Сходу. Проведено деякі аналогії з процесами формування верхів української дерев'яної церкви «з залами».

Аннотация

Статья посвящена малоизученному вопросу сакральной сущности объемно-пространственной формы и конструкции японской пагоды. Доказано отличие структуры японской пагоды от китайских образцов, и констатировано, что японская пагода объединяет в себе буддийские строительные традиции с идеей столба – «небесной лестницы» для схождения божества на землю, характерных для японского синто, а также для многих других изначальных верований Востока. Проведены некоторые аналогии с процессами формирования верхов украинской деревянной церкви «с залами».

УДК 72.01/03 “18/19”

Ю.В.Івашко

ЗОВНІШНІ ВПЛИВИ В ШКОЛАХ МОДЕРНУ УКРАЇНИ

Стиль модерн досліджувався багатьма вченими, як українськими /В.Ясієвич, В.Тимофійенко, В.Чепелик, Ю.Бірюльов, С.Біленкова/, так і закордонними /варто згадати насамперед останні дослідження в галузі модерну російських вчених В.Горюнова, Б.Кірікова, М.Нащокіної/, однак окремі аспекти модерну в Україні залишились недослідженими. Зокрема, варто висвітлити більш детально питання зовнішніх впливів на школи модерну України /1/.

Так склалося історично, що всі західноукраїнські школи модерну сформувались під безпосереднім впливом австро-угорського Сецесіону, оскільки адміністративно ці території були околицями Австро-Угорської імперії. Східні території України, навпаки, знаходились під впливом Російської імперії, причому це особливо помітно в таких розвинених промислових центрах, як Харків. В харківській школі модерну помітний сильний вплив петербурзького і московського модерну. Особлива ситуація склалася в одеській

школі модерну, яка фактично була підпорядкована пануючій забудові історизму ХІХ століття, і в київській школі модерну, яка виявилась певною мірою більш віддаленою з одного боку – від російських впливів, а з другого – і від західноєвропейських.

В цілому по всіх школах модерну України можна виявити такі закономірності: на тих територіях, на яких спостерігалось поєднання і нашарування багатьох культур, модерн має ознаки одразу кількох різних стилів, насамперед тих, які становили основну частину забудови історичних міст /як в Одесі чи в Чернівцях/. Впливи в стилістиці шкіл модерну зумовлялись насамперед політичними та економічними впливами, насамперед економічною та політичною залежністю певних територій від інших держав, де стиль модерн мав місце. З цієї точки зору доцільною виглядає думка російського вченого-дослідника модерну В.Горюнова про еkleктичність, яка мала місце в модерні, і паралельне існування поряд з модерном інших стильових відгалужень, які найчастіше згадуються в науковій літературі під назвою історизм-еклектизм. Подібне явище мало місце не лише в окремих школах модерну України, а й в петербурзькій та московській школах модерну. Втім, причини таких зовнішніх проявів в школах модерну Петербургу та Москви були іншими, ніж в школах модерну України. Так, наприклад, в петербурзькому модерні відчуваються сильні впливи північного модерну, внаслідок чого модерн Петербургу часто має назву “північний модерн”. Для північного модерну характерне застосування природного необробленого каменю /граніту, сланцю/, грубих архітектурних форм, специфічного “варваризованого” декору і декору із зображенням світу природи. Поява таких ознак в модерні Петербургу пояснювалась по-перше близькістю до Фінляндії, а по-друге, тим фактом, що в Петербурзі і в близьких до нього містах /таких, як Выборг/ працювали фінські і шведські архітектори /тут доцільно згадати об’єкти шведського архітектора Лідваля в Петербурзі/. Еклектизм певних об’єктів петербурзького модерну пояснювався також і надто сильними традиціями бароко і класицизму, які тут сформувались історично /1,3 /.

В Москві модерн також знаходився під сильним впливом інших стилів, однак з інших причин. Зокрема, на відміну від аристократичного Петербургу, в Москві основним замовником доби модерну було багате національно спрямоване купецтво, яке віддавало перевагу патріархальному укладу життя і старообрядницьким традиціям. Саме з купецького середовища вийшли найбагатші підприємці кінця ХІХ-початку ХХ століть. Причиною певної “національної романтизації” московського модерну стали сильні національні традиції, в тому числі і національні традиції в архітектурі. Саме тому в об’єктах московського модерну поряд з суто європейськими елементами модерну

помітні риси, властиві народному російському зодчеству і національній архітектурі. Взагалі для московського модерну характерна більша “кольоровість”, поліхромність порівняно з петербурзьким модерном.

Спробуємо проаналізувати, як формувались під впливом зовнішніх факторів школи модерну в Україні. Західна школа, основною з яких є львівська, включає в себе львівську, станіславську /івано-франківську/, черновицьку та ряд інших регіональних шкіл. Для цієї школи притаманне сильне західноєвропейське спрямування, що виразилось в суто європейському декорі, композиції фасадів, появі інтер'єрів в стилі декоративного модерну/поява інтер'єрів в стилі модерн в цілому в Україні притаманна насамперед західній школі в різних містах, оскільки на більшості території України модерн залишився “фасадним стилем”, а планування нових будинків в стилі модерн було традиційним для II половини XIX століття/. Втім, в межах західної школи також були певні відмінності /4/. Так, у львівській школі модерну виявилось сильне національно-романтичне спрямування /так званий “український модерн”/, тоді як в чернівецькій школі модерну такого сильного національного спрямування не було. Європейські ознаки в західній школі модерну полягали в наступному:

1/ мав місце характерний “віденський” тип декору фасадів і інтер'єрів, особливо обличкування фасадів майолікою, іноді у вигляді цілих тематичних картин /як на головному фасаді Дирекції ощадних кас в Чернівцях – тепер Художній музей/

2/присутній синтез мистецтв на фасадах та в інтер'єрах: поєднання майоліки, художнього металу, скляних площин, вітражів, декоративних розписів, меблів відповідного стилю

3/модерн не носить характер лише “фасадного” стилю : в модерні вирішуються плани і інтер'єри, навіть дрібні речі, такі як ручки дверей і поштові скриньки.

4/модерн навіть з іншими стилістичними нашаруваннями носить досить цілісний, органічний, “європейський” характер.

Київська школа знаходилась далі від російських і європейських впливів, тому модерн київської школи носить дещо специфічний “місцевий” характер. Якщо спробувати охарактеризувати специфічні ознаки київської школи модерну, вони будуть виглядати наступним чином:

1/ модерн був насамперед “фасадним стилем” без органічного зв'язку фасадів і планів будівель

2/ на відміну від західних шкіл модерну в Україні або харківської школи модерну, в київській школі модерну неможливо так чітко виявити напрям зовнішніх стилістичних впливів, оскільки київський модерн утворився

насамперед на місцевому ґрунті і дещо трансформував як європейські, так і російські традиції модерну

3/ в цілому на ранній стадії в модерні київської школи більш відчутні європейські напрями впливів, на пізній стадії – російські, передусім петербурзькі, що полягало в застосуванні більш стриманих і майже позбавлених декору форм, гранчастих еркерів, входів, що певною мірою нагадують входи північного модерну, а також природного необробленого каменю /граніту/ у вигляді “рваного русту” в обличкуванні нижніх поверхів

4/ порівняно з західними школами модерну України, київська школа менш декоративна, а порівняно з харківською школою – більш декоративна

5/ в київській школі модерну було набагато менше інтер’єрів в стилі модерн, ніж в західній школі, де в модерні вирішувались навіть дрібні предмети інтер’єру

6/ найкращі зразки декоративного модерну європейського зразку в Києві створювали, як правило, архітектори іноземного походження – поляки і німці /подібне ж явище спостерігається і в західній школі модерну/, зразки національно-романтичного модерну /т. зв. “українського” модерну/ - архітектори-українці, зразки раціоналістичного модерну - з російськими впливами – архітектори-росіяни, або архітектори, які навчались в Петербурзі.

Одеська школа модерну відзначалась підкресленою неоренесансною еkleктичністю, що пов’язано з переважанням забудови в дусі історизму в старій забудові Одеси. Незважаючи на різні політичні, економічні і культурно-мистецькі умови розвитку Одеси та Чернівців, в стилістиці модерну простежуються певні подібні явища, насамперед в неоренесансному забарвленні об’єктів модерну. Оскільки Одеса знаходиться на узбережжі Чорного моря і була жвавим портовим містом і значним торгівельним центром Російської імперії, вона мала неодмінно відчути на собі вплив інших культурно-мистецьких традицій. Крім цього, Одеса, як і Чернівці, завжди була багатонаціональним містом, і представники кожної національності приносили в забудову міста свої культурно-мистецькі традиції. Слід також враховувати і той факт, що від самого заснування Одеси Катериною Другою сюди запрошувались кращі архітектори з Петербургу, а Одеський Оперний театр спроектували віденські архітектори Гельмер і Фельмер, тобто рівень архітектури міста був дуже високий, як на свій історичний період. Оскільки на період виникнення модерну в місті вже склалися свої архітектурні традиції, новий стиль не зміг конкурувати з ними і зайняв в історичній забудові Одеси фактично другорядне місце. В Одесі набагато менше об’єктів модерну, ніж, скажімо, в Харкові, Львові чи Києві, до того ж, іноді дуже важко стилістично визначити приналежність того чи іншого об’єкту /прикладом може виступати будинок на

вул. Гаванній, 16, де до будинку із застосуванням неоренесансних традицій фактично штучно прилучено вхід в стилі експресивного декоративного модерну, який стилістично нагадує об'єкти експресивного модерну архітектора Ейзенштейна в Ризі/. В забудові центра Одеси мають місце і об'єкти раціоналістичного модерну, однак вони становлять лише незначний процент історичної забудови. Прикладами характерних одеських об'єктів раціоналістичного модерну варто назвати будинки на вул. Катерининській, 35 та Дерибасівській, 12, які схожі і на об'єкти раціоналістичного модерну Харкова, і на об'єкти раціоналістичного модерну Петербурга.

Підсумовуючи особливі ознаки одеської школи модерну, можна виявити наступне:

- 1/ модерн в Одесі фактично "розчинений" в еkleктиці другої половини XIX століття
- 2/ якщо аналізувати об'єкти одеського модерну за стилістикою, переважають об'єкти зрілого модернізованого ампіру, хоча зустрічаються і об'єкти декоративного модерну в поєднанні з еkleктикою
- 3/ кількість об'єктів декоративного модерну в одеській школі набагато менша, ніж в львівській і київській школах, він більш стриманий за стилістичними ознаками і майже позбавлений майоліки і мозаїки
- 4/ модерн в Одесі не сконцентрований в певних історичних районах, і його поодинокі зразки зустрічаються і в центрі, і на більш віддалених вулицях
- 5/ як видно по окремим інтер'єрам одеського модерну, які збереглися, ліпний декор в них більш стриманий, порівняно з західною школою, а вітражі нехарактерні
- 6/ в цілому модерн одеської школи не має більшості характерних ознак європейського декоративного модерну.

Розвиток харківської школи модерну був насамперед пов'язаний з швидким економічним розвитком промислового міста /5/. Харків мав тісні торгівельно-економічні стосунки з великими містами Росії, що позначилось на характері архітектури історичної частини міста, в тому числі і на архітектурі модерну.

В період з 1879 до 1890 року кількість промислових підприємств Харкова збільшилась з 102 до 122, а кількість населення збільшилась вдвічі і становила 101 тисячу жителів. На початку XX століття в Харкові налічувалось 1218 промислових підприємств, а в 1914 році в Харкові проживало 247 тисяч жителів. Незважаючи на те, що в модерні Харкова мали місце і декоративний, і конструктивний напрямки, застосовувались і прийоми відвертої еkleктики в поєднанні з модерном, а починаючи з 1910-х років з модерном суперничав неокласицизм. Втім, незважаючи на переважання російських впливів в модерні

Харкова, відомі об'єкти-цитати європейського декоративного модерну. Прикладом можна назвати вхід будинку на вул. Сумській, 96, який нагадує вхід будинку на вул. Рапп, 29 в Парижі.

Тепер зупинимось на виявленні зовнішніх впливів в конкретних об'єктах модерну кожної з шкіл /5/. Зразком для багатьох об'єктів західної школи модерну /львівська, чернівецька/ були такі об'єкти Віденського Сецесіону, як будинок "Майоліка хауз" на Лінке Вінцайле та павільон Сецесії у Відні. Відголос цих традицій можна відчувати в будинку Дирекції ощадних кас у Чернівцях /архітектор Г. Геснер, учень О. Вагнера/ та в будинку на вул. Л. Курбаса, 5 у Львові /архітектор С. Пімер/. Будівля Дирекції ощадних кас, в якій зараз розташований Художній музей Чернівців, являє собою приклад характерного об'єкту модерну віденського зразка, причому модерн тут зберігся без змін і на фасадах, і в інтер'єрах. Окрасою інтер'єру є вхідна частина з просторим вестибулем і широкими парадними сходами, які освітлюються трьома великими вікнами з вітражними композиціями. Особливої декоративності сходам додають металеві огороження в стилі модерн із зображенням казкових птахів та квітів. Великий круглий отвір в перекритті між другим та третім поверхами візуально сполучає простори між собою і забезпечує додаткове освітлення холу на другому поверсі. Слід зазначити, що ознаки модерну збереглися не лише в парадних приміщеннях цієї будівлі, а й в приміщеннях, яке займає зараз маленьке арт-кафе. Перший та другий поверх сполучаються вузькими металевими гвинтовими сходами, і відвідувач потрапляє на другий поверх, де біля сходів розташовані меблі і рукомийник в стилі віденського модерну. Історична атмосфера доповнюється старовинними світлинами забудови Чернівців, великим портретом австрійського імператора Франца-Йосифа та старовинним фотографічним апаратом доби модерну.

Подібність цього об'єкту до об'єктів Віденської Сецесії полягає насамперед в застосуванні майолікового панно на головному фасаді і художнього металу. Панно на античну тему прикрашає центральний ризаліт будівлі Дирекції. Кути ризаліту обмежують дві жіночі скульптури. Декоративне майолікове панно пастельних тонів вдало поєднується з прямокутними вікнами і разом з довгим балконом на третьому поверсі, який спирається на вишукані кронштейни, становить композиційний центр головного фасаду цієї будівлі. Античні сюжети присутні і в розписі плафону третього поверху /правда, в модернізованих традиціях/. Символіка Гермеса – давньогрецького бога торгівлі присутня фрагментарно і в декоративному оздобленні бюстів жінок в вестибулі першого поверху.

Подібність до "Майоліка хауз" відчувається і у львівському будинку на вул. Л. Курбаса, 5, головний фасад якого також повністю обличкований

майоліковою плиткою, так що являє собою суцільну декоративну площину. Втім, якщо будівля Дирекції ощадних кас у Чернівцях виконана на рівні віденських зразків модерну, будинок на вул. Л.Курбаса все ж таки є більш простим за малюнком майолікового панно, яке, на відміну від панно "Майоліка хауз" є однорідним по всіх поверхах.

Окремі цитати і впливи європейського модерну помітні і в об'єктах модерну київської школи, більш віддаленої від зовнішніх впливів /2/. Тут варто насамперед згадати будинок на вул. Гончара, 33 /арх. І.Ледоховський/, кована огорожа воріт якого є точною копією воріт готелю "Кастель Беранже" у Парижі. В будинках київської школи модерну також можна побачити і окремі цитати та зовнішні впливи модерну Петербургу і Москви. Так, будинок на вул. Архітектора Городецького, 17/1 та будинок на пл. Слави нагадують об'єкти так званого петербурзького "північного модерну", а на фасаді будинку на вул. Лютеранській, 15 було застосовано майолікове панно, виготовлене в Абрамцевській керамічній майстерні під Москвою /блакитно-зелена кольорова гама цього панно нагадує аналогічні панно готелю "Метрополь" та будинку "Сокил" у Москві/. Крім безпосередніх цитат і впливів, можна відчутти впливи європейського декоративного модерну в вирішенні декоративних огорож будинків Києва, в ліпних прикрасах, в композиційних прийомах, хоча слід зазначити, що вони мають менш європейський характер, ніж такі ж елементи в модерні західної школи. Київські замовники віддавали перевагу насиченим декором об'єктам із стилістикою, зрозумілою звичайному пересічному киянину. Тому на фасадах київської школи модерну майже немає зловісних і таємничих сюжетів, присутніх в об'єктах західноєвропейського декоративного модерну, а натомість широко застосовуються привітні жіночі маскарони, квіти, плоди та рослини місцевої флори та зображення представників місцевої фауни. Так, на фасадах київських будинків часто зустрічаються мотиви каштанового листя з каштанчиками, латаття, маків, чапель, котів, грон винограду з листям, соняхів, а в "Будинку з химерами" – місцевих видів риб і земноводних.

Отже, підсумовуючи питання зовнішніх впливів на різні школи модерну України, маємо зазначити наступне /2/ :

1/модерн України сформувався у тісному взаємозв'язку з модерном сусідніх країн, особливо тих, з якими існували тісні політичні, економічні та культурно-мистецькі зв'язки;

2/можна говорити про безпосередній вплив австрійського Сецесіону на всю західну українську школу модерну, петербурзького /менше – московського/ модерну на харківську школу модерну і певну місцеву самобутність київської школи модерну (рис. 1).

З/можна виявити генезу модерну в європейських країнах і відповідно місце модерну України в цьому процесі, а також наочно проілюструвати напрямки впливів різних шкіл модерну на модерн України.

Перелік літератури:

- 1/Горюнов В.С., Тубли М.П. Архітектура епохи модерна. – СПб.: Стройиздат, 1991. – 360 с., ил.
- 2/Івашко Ю.В. Модерн в архітектурі Києва. – К.: Гопак, 2007. – 240 с., іл.
- 3/Кириков Б.М. Архітектура петербургського модерна. – СПб.: Коло, 2006. – 576 с., ил.
- 4/Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с., іл..
- 5/Ясиевич В.Е. Архітектура Украины на рубеже XIX – XX веков. – К.: Будивэльник, 1988. – 184 с., ил.

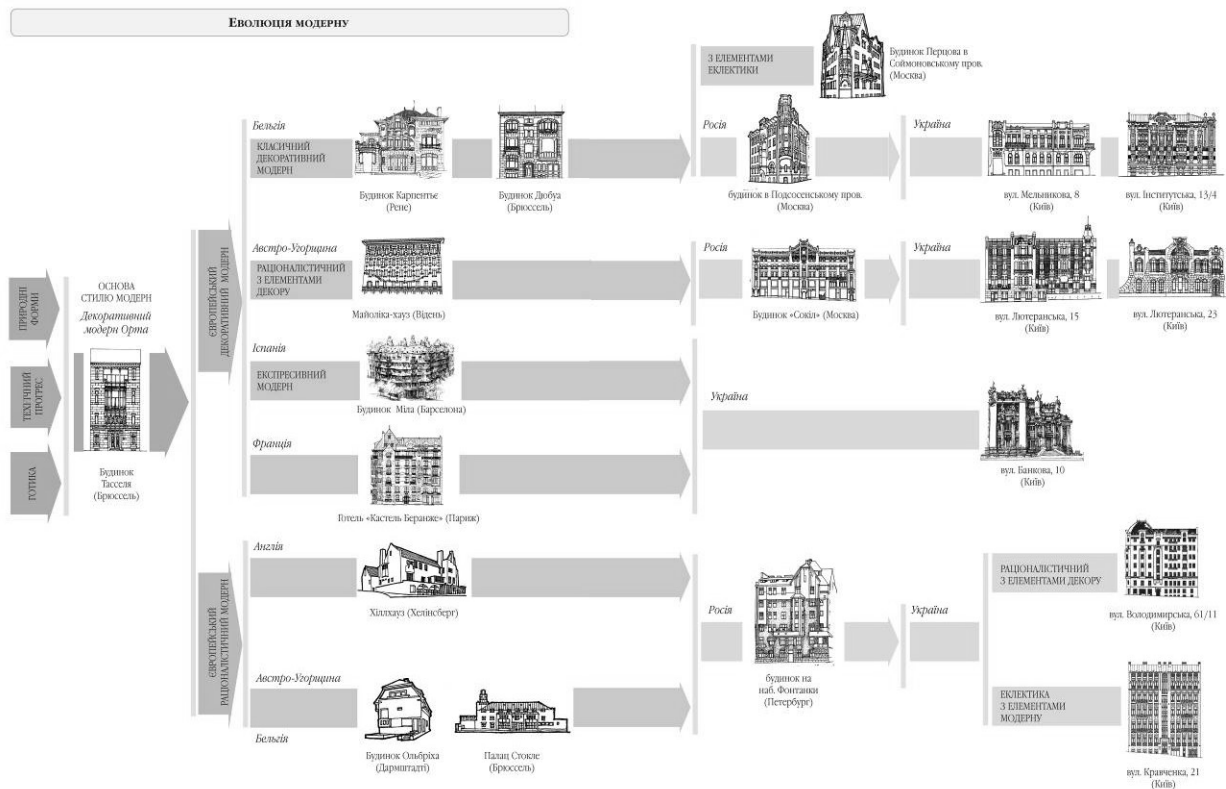

Рис. 1. Український модерн в світовій спадщині модерну

Анотація

В статті аналізуються питання зовнішніх впливів на формування модерну в Україні, виявляються напрямки впливів шкіл модерну сусідніх країн, детально розглядаються характерні будівлі кожної школи модерну в Україні.

Аннотация

В статье анализируются вопросы внешних влияний на формирование модерна на Украине, выявляются направления влияний школ модерна соседних стран, детально рассматриваются характерные здания каждой школы модерна на Украине.